

انحراف از سرفصل در تألیف فارسی عمومی*

مطالعه موردی، آیین نگارش در سی کتاب منتخب

محمد حکیم آذر^۱

چکیده

در سرفصل فارسی عمومی که از سوی شورای عالی برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی بیش از سه دهه پیش تدوین شد مجموعه‌ای حجیم و آشفته از مواد لازم برای تدریس در درس فارسی عمومی ابلاغ شد. از آن زمان تا امروز این سرفصل به ظاهر حاکم است اما آنچه در عمل در تدریس فارسی عمومی دیده می‌شود سوای انتظاراتی است که در سرفصل آمده است. در میان مواد مختلف مندرج در سرفصل، بخش اول و ظاهراً مهم‌ترین بخش، مربوط به نگارش فارسی است. عنوان بند اول سرفصل "درباره نویسنده‌گی" است و آنچه در ذیل آن آمده به مسائل مترتب بر نویسنده‌گی دلالت دارد. در این تحقیق سی کتاب منتخب (انتخاب به صورت کاملاً تصادفی اما با بازه زمانی مشخص بوده است) از نظر رعایت سرفصل مورد بررسی قرار گرفت و نتیجه حاصل این شد که فقط در سه کتاب از سی کتاب مذکور تمامی موارد مربوط به نگارش آمده و بقیه کتاب‌ها به صورت جسته و گریخته گزیده‌ای از این مباحث را مورد توجه قرار داده‌اند. تقریباً نیمی از کتاب‌ها هم اصلاً توجهی به آموزش نگارش فارسی نکرده‌اند.

کلیدواژه‌ها: فارسی عمومی، سرفصل، آیین نگارش فارسی

۱. دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.
تاریخ وصول: ۹۲/۰۴/۱۰
تاریخ پذیرش: ۱۳۹۲/۱۲/۱

مقدمه

چندی است که زمزمه تغییرات عمده در سرفصل دروس دانشگاهی و از آن جمله درس فارسی عمومی به گوش می‌رسد. ظاهراً شورای بررسی متون و کتب علوم انسانی در این مورد با بررسی‌های میدانی و نظر سنجی از استادان صاحب فن در سطح کشور به این نتیجه رسیده است که ساختار درس فارسی عمومی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی باید تغییر کند. تا زمان انتشار این مقاله نتیجه مشخص و دستورالعمل روشنی در این مورد ابلاغ نشده است؛ لذا مبنای تدریس فارسی عمومی در دانشگاه‌ها و به تبع آن رهیافت‌های این مقاله به همان سرفصل مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی است که بیش از سه دهه از عمر آن سرفصل می‌گذرد. آنچه در این سرفصل مشهود است مجموعه‌ای از سفارش‌ها برای تدریس فارسی، مقاله نویسی، داستان نویسی، صنایع ادبی، گزارش نویسی، سبک شناسی و مباحث عمده ادبی است. در اینجا قصد آن نیست که به کارآمدی یا نا کارآمدی این سرفصل پرداخته شود چرا که از دهه هفتاد به بعد بسیاری از محققان و استادان ادبیات فارسی در دانشگاه‌ها در این مورد گفته‌اند و نوشته‌اند و هنوز آن گونه که باید تغییری در خصوص آموزش و ساختار درس فارسی عمومی در دانشگاه‌ها حاصل نشده است. قصد ما در این تحقیق این است که به یکی از مباحث مهم مورد نظر در سرفصل، یعنی مبحث نگارش بپردازیم و از زوایای مختلف به آن توجه کنیم؛ آنگاه رعایت یا عدم رعایت این سرفصل را در سی کتاب منتخب فارسی عمومی که در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۶ منتشر شده‌اند بررسی کنیم. این جامعه آماری در بر دارنده مجموعه‌ای از کتاب‌های تألیفی برای تدریس در دانشگاه‌هاست که پراکندگی جغرافیایی قابل توجه و تنوع مناسبی دارند و می‌توان نتایج بررسی آن‌ها را به کل کتاب‌های فارسی عمومی سرایت داد.

فرضیات تحقیق

۱. در تألیف کتاب‌های فارسی عمومی دانشگاهی انحراف از اصول مندرج در سرفصل مصوب شورای عالی برنامه ریزی خصوصاً در زمینه توجه به آیین نگارش فارسی مشهود است.

۲. در تألیف و تدریس فارسی عمومی دانشگاهی تمایل به متن خوانی بسیار بیشتر از آموزش دروس عملی و کارگاهی نظیر آیین نگارش است.

شرح مسئله تحقیق

آموزش زبان به هدف آموزش نگارش صحیح یکی از اهداف مهم و عمده گنجاندن درس فارسی عمومی در چهارچوب موارد آموزشی دانشگاه‌هاست. نگارش درست، زمینه ساز ارائه تحقیقات منطقی و مستدل در رشته‌های مختلف دانشگاهی است. بدیهی است کسی که از توانایی لازم برای درست نویسی برخوردار نباشد از ارائه و درک یافته‌های جدید علمی در رشته تخصصی خود نیز ناتوان است. اگر بتوان گفت که غایت پژوهش‌های دانشگاهی نگارش "مقاله" است سخنی به گزاف نگفته‌ایم. دانشگاه‌ها معیار سنجش پیشرفت علمی اعضای هیأت علمی خود را مقاله می‌دانند و پژوهش‌های عملی و نظری نهایتاً در مقاله بازتاب می‌یابد. اگر هدف از آموزش زبان فارسی به دانشجویان در سطوح کاردانی و کارشناسی، یاد دادن اصول اولیه مقاله نویسی باشد (که چنین نیز هم هست) پس تلاش عمده معلم فارسی در درس فارسی عمومی باید معطوف به آموزش اصول نگارش صحیح باشد. نگارش صحیح می‌تواند از دانشجو در سال‌ها و مقاطع بعدی پژوهشگر خوب با ذهنی منطقی و مقاله نویسی تحلیل‌گر بیافریند. هرچند مقاله نویسی در ایران چندان که باید جدی گرفته نشده اما همین میراث نیمه جان هم می‌تواند الگویی برای نوآموزان در مسیر نگارش صحیح فارسی باشد.

«وضعیت مقاله نویسی را در ایران می‌توان برای مثال به اشاره با مقایسه وضعیت آن در انگلیس دریافت. در انگلیس مقاله همانند شعر و داستان، تاریخی مدون دارد. مقاله به معنای امروزی آن نخستین بار با آثار میشل مونتینی محقق فرانسوی قرن شانزدهم در ادبیات اروپا معرفی شد. پیش از آن هم فرانسویس بیکن به پیروی از مونتینی نخستین مجموعه نوشته‌های خود را با عنوان "Essays" در ۱۵۹۷ چاپ کرده بود از این رو در انگلیس، تاریخ مقاله نویسی را از بیکن شروع می‌کنند» (موحد، ۱۳۸۸: ۱۶). در ایران با وجود سابقه دیرین تاریخی که در امر نگارش وجود دارد مقاله نویسی به عنوان هنر و حرفه شناخته نشد و همواره در سایه هنر اصلی ادبیات فارسی یعنی شعر به حیاتی نیمه

جان قناعت کرد. در دوران تجدد و با تولد نهادهای اجتماعی، روزنامه‌ها و گسترش صنعت چاپ، مقاله نویسی به عنوان یکی از زمینه‌های قدرتمند انعکاس نظریات مختلف در عرصه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به میدان آمد اما هنوز به عنوان حرفه در بین ایرانیان رسمیت نیافته است. تعریف مقاله و مقاله نویسی با این اوصاف به سوی نهادهای آکادمیک میل می‌کند و به مقاله‌های دانشگاهی و علمی محدود می‌شود. رویکرد عالم پروری در نظریه آموزشی ما باعث شده که در هر رشته تحصیلی در مقاطع ارشد و دکترا دانشجو موظف به نگارش پایان نامه باشد و این زمانی است که اهمیت درس فارسی در مقاطع پایین تر رخ می‌نماید و ضرورت آموزش درست آن حس می‌شود.

در سرفصل درس فارسی عمومی مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت فرهنگ و آموزش عالی آمده است:

نام درس: فارسی

تعداد واحد: ۳ (۵۱ ساعت)

پیش‌نیاز: ندارد

هدف: تکمیل آموزش زبان فارسی دوره دبیرستان در حدی که دانشجوی کارشناسی یا فارغ التحصیل دوره کاردانی بتواند کتب فارسی مورد نیاز این سطح را بی غلط بخواند و مطالب مورد نیاز در این سطح را بی غلط بنویسد.

سرفصل دروس:

درباره نویسنده‌گی و ارزش و نقش نویسنده در جامعه

برای نویسنده‌گی چه باید کرد.

مشخصات یک نوشته خوب

مشخصات یک نویسنده خوب.

نکته‌هایی در رسم الخط (شیوه املا) فارسی

نشانه‌گذاری

یادداشت برداری در ضمن مطالعه

گزارش نویسی (موضوع گزارش، دریافت کننده گزارش، هدف از تهیه گزارش....)

خلاصه نویسی (شیوه‌های تلخیص)

شیوه تحقیق

- الف) آشنایی با مراجع تحقیق
ب) نحوه استفاده از مراجع و مآخذ
مقاله نویسی (طرز نوشتن مقاله، انواع مقاله: ادبی، علمی، اجتماعی...)
داستان نویسی (شیوه قصه پردازی، مقام ادبیات داستانی در جامعه، موضوع داستان و طرح انواع آن)
فن ترجمه (نقش ترجمه و تأثیر آن در ادبیات و فرهنگ ملل)
انواع نثر (مرسل، ساده، مسجع، مصنوع و فنی، همراه با نمونه‌ها)
انواع نظم با شواهد هرنوع
سبک‌های ادبی: الف) فارسی (خراسانی، عراقی، هندی، اصفهانی، دوره بازگشت)
ب) خارجی (مشهورترین آنها)
برخی اصطلاحات ادبی (بدیهه، ارتجال، رکیک، سهل ممتنع، مجاز...)
مختصری در دستور زبان فارسی
شیوه تهیه و تنظیم پایان نامه (استاد راهنما، انتخاب موضوع، تهیه و تنظیم رساله...)

آنچه مسلم است این که آموزش همه مواد بالا با زمان کمی که در یک ترم و در حد سه واحد درسی در اختیار معلمان این درس قرار دارد امکان‌پذیر نیست؛ فلذا مدرسان محترم بنا به ذوق و سلیقه و توانایی شخصی خود به گزینشی شخصی از مواد سرفصل قناعت می‌کنند و در این میان به نظر می‌رسد آموزش نگارش، خواهان کمتری نسبت به مواد دیگر (مثلاً متون نظم) دارد. معظلی که در آموزش نگارش وجود دارد در دو جا ریشه دارد یکی در مشکل بودن امر نگارش در مقایسه با گفتار و خوانش. دوم در بی میلی معلمان به آموزش فنون نویسندگی.

«یادگیری یک زبان را می‌توان در فراگیری مهارت‌های چهارگانه شنیدن، صحبت کردن، خواندن و نوشتن خلاصه کرد. از میان این چهار مهارت، شنیدن و خواندن که به دریافت و فهم اطلاعات اشاره دارند جزء مهارت‌های دریافتی و صحبت کردن و نوشتن که به تولید اطلاعات باز می‌گردند جزء مهارت‌های تولیدی محسوب می‌شوند. فراگیری

مهارت‌های تولیدی اساساً مشکل‌تر از مهارت‌های دریافتی است» (سلطانی، ۱۳۹۰: ۱۴). با توجه به ضرورت و اهمیت امر نگارش آنچه در سرفصل فارسی عمومی آمده با همهٔ پریشانی و قلقتش به نظر می‌رسد چندان نیز رعایت نمی‌شود و نتیجهٔ حاصل این که مدرسان در درس فارسی صرفاً به متن خوانی و معانی لغات و کاربرد آرایه‌ها می‌پردازند. این پژوهش به میزان انحراف از سرفصل در حوزهٔ آموزش نگارش فارسی در سی کتاب منتخب فارسی عمومی دانشگاهی پرداخته و بر آن است تا به نوع نگرش دانشجویان و استادان و همچنین مؤلفان کتاب‌های درسی فارسی عمومی به این بخش از سرفصل توجه آماری داشته باشد.

پیشینهٔ تحقیق

نقد و بررسی کتاب‌های فارسی عمومی از سال‌های قبل در نشریات ایران متداول بوده و هنوز هم ادامه دارد. مقالهٔ فارسی عمومی از عفت نقابی در کتاب ماه ادبیات و فلسفه شهریور ۱۳۷۸، نگاهی به کتاب‌های فارسی عمومی دانشگاهی از محمود حکم آبادی در کتاب ماه ادبیات و فلسفه، آبان ۱۳۸۰، بررسی ساختار و محتوای کتابهای ادبیات فارسی عمومی دبیرستان (متوسطه و پیش دانشگاهی) از حکمت الله صفری فروشانی (پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه تربیت معلم ۱۳۸۱)، ارزیابی و تهیه و تدوین مواد درسی فارسی بر پایه اصول ارتباطی با ارائه نمونه درس از فیروزه اخلاقی (پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شیراز ۱۳۸۳)، نقد کتاب فارسی موسوم به پنج استاد از دکتر حسین مسجدی در کتاب ماه ادبیات (۱۳۸۴)، کتاب فارسی عمومی در آیین نقد و جستار از عباس جبار نژاد در سخن سمت (زمستان ۱۳۸۴)، نقد و بررسی گزیده‌های نظم و نثر فارسی دکتر دانش پژوه از مهین پناهی در نامهٔ علوم انسانی (۱۳۸۵) نقد و بررسی کتاب‌های فارسی دبیرستان از شهربانو سیاه چین (پایان نامه، دانشگاه گیلان ۱۳۸۶)، طرح تهیهٔ کتاب فارسی عمومی ۲۰۱ از دانشگاه علامه طباطبائی (۱۳۸۶)، تنها نمونه‌های کوچکی از توجه منتقدان و صاحب نظران به طرح و چارچوب کتاب فارسی عمومی است. در این تحقیق بیش از سی جلد کتاب فارسی عمومی دانشگاهی که در فاصلهٔ زمانی شانزده ساله (از ۱۳۷۰ تا ۱۳۸۶) چاپ شده‌اند به روش توصیفی و تحلیل محتوا مورد بررسی قرار می‌گیرند و نقاط ضعف و

قوت هرکدام در توجه آیین نگارش فارسی با توجه به سرفصل مصوب شورای عالی برنامه ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری مشخص می‌شود.

بحث و بررسی

الف) رابطه فارسی با نگارش معیار

در سرفصل فارسی عمومی بخش قابل توجهی به مقوله نگارش اختصاص یافته است. رابطه زبان و نگارش و اهمیت دانش زبانی برای درست نویسی بر کسی پوشیده نیست. پیش فرض سرفصل این است که در کشور ما هرکس بخواهد دست به تحقیق بزند و چیزی بر روی کاغذ بیاورد حتماً از زبان فارسی بهره خواهد برد. این پیش فرض که امروز به دلایل عدیده‌ای قابل نقد است کارکرد قطعی خود را از دست داده است و دیگر نمی‌توان به آن اعتماد راسخ داشت.

دلیل اول برای مردود بودن این پیش فرض به گسترش لجام گسیخته مراکز آموزش عالی دولتی، نیمه دولتی، خصوصی و غیرانتفاعی باز می‌گردد. پایین آمدن میزان دانش عمومی دانشجویان، ضعف آموزش زبان فارسی در ادوار تحصیلی پیش از دانشگاه، حذف درس انشا از مواد درسی دبیرستان، فقدان تربیت روحیه تحلیل‌گری در نظام آموزش و پرورش و گسترش روش‌های کاسب‌کارانه تست سازان و تست بازان، دانشجویان را از توانایی نوشتن بی بهره کرده است. غیر از این مسائل مهم تری نیز در زمینه عدم توانایی نگارش مقاله و ارائه تحقیقات مستدل از سوی معلمان و دبیران وجود دارد که باعث ضعف دانش‌آموز و دانشجو در امر نگارش بوده و هست. دلیل دوم برای مردود بودن پیش‌فرض‌های حاکم بر سرفصل درس فارسی عمومی این است که در بسیاری از رشته‌های تحصیلی (نظیر پزشکی و علوم پایه) و همگام با گسترش کیفی آموزش عالی نگارش مقاله به زبان انگلیسی و صرفاً در مقطع کارشناسی ارشد به بالاست و افق پژوهشگری دانشجو در آسمان زبان بیگانه معنا پیدا می‌کند؛ فلذا نمی‌توان از چنین دانشجو و چنان استادی خواست و الزام کرد که مقاله نویسی را به زبان فارسی رعایت کنند. وانگهی امروزه در هر رشته‌ای روش‌های تحقیق و مقاله نویسی با توجه به ماهیت رشته به صورت مجزا تدریس می‌شود و متخصصان همان رشته هستند که امر آموزش مقاله نویسی

را بر عهده دارند. از سوی دیگر کمتر دیده‌ایم که نسل جدید دانشجو در مقطع کارشناسی انگیزه نگارش و تحقیق داشته باشد. این چراغی است که در دوره کارشناسی ارشد روشن می‌کنند. به هر حال با اعتراف به این که امروزه مقاله نویسی در دوره‌های کاردانی و کارشناسی چندان موضوعیت ندارد، جنبه "عمومی" نگارش فارسی اهمیت پیدا می‌کند. مبحث نامه نگاری و ایجاد ارتباط مکتوب با سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و غیر دولتی می‌تواند بهترین انگیزه برای آموزش بحث نگارش در درس فارسی عمومی باشد. هرچند در سرفصل مورد بحث اشاره‌ای به نامه نگاری اداری نشده است ولی به صورتی کلی می‌توان این موضوع را در ذیل بحث نویسندگی و ارزش آن که اولین بند سرفصل است مطرح کرد.

ب) جامعه آماری و روش تحقیق

روش تحقیق در این طرح توصیفی و تحلیلی است. بر این اساس پس از مطالعه دقیق هر کدام از کتاب‌های فارسی عمومی دانشگاهی نقاط قوت و ضعف آنها در خصوص توجه یا بی توجهی به نگارش فارسی با توجه به سرفصل مصوب وزارت علوم، تحقیقات و فناوری استخراج شد و گزارشی کلی از تحقیق به همراه پیشنهادهایی برای تدوین بهتر این دسته از کتاب‌ها ارائه گردید.

کتاب‌هایی که در این تحقیق بررسی شده‌اند به قرار زیرند. (کدهایی که در مقابل نام هر کتاب دیده می‌شود برای ارجاع به آن در جدول تحلیلی ارائه شده در همین مقاله است).

ادب و نگارش فارسی از حسن احمدی گیوی (۱۴) / زبان و نگارش فارسی از حسن احمدی گیوی، و دیگران (۱۸) / فارسی عمومی از امیراسماعیل آذر و دیگران (۲۷) / فارسی عمومی ۱ از غلامرضا ارژنگ (۱۶) / فارسی عمومی از رضا اشرفزاده (۱۰) / گلگشت ادب از سید محمود الهام‌بخش (۲۴) / برگزیده‌ی متون ادب فارسی از جلیل تجلیل و دیگران (۱) / از پبله تا پروانه از حمیدرضا جدیدی (۲۶) / زبان و ادبیات فارسی از مهرداد چترایی (۳۰) / فارسی عمومی از خلیل حدیدی و دیگران (۱۲) / فارسی عمومی از سید محمد دامادی (۲۸) / زبان و ادبیات فارسی از حسن ذوالفقاری و دیگران (۲۱) / فارسی عمومی از محمدرضا راشد محصل و دیگران (۲۵) / سخن شیرین پارسی از اکبر

صیاد کوه و دیگران (۶) / زبان و ادبیات فارسی از غلام محمد طاهری مبارکه (۵) / گزیده سخن پارسی از اسحاق طغیانی و دیگران (۱۹) / در گلستان ادب فارسی از غضنفر عبدی و دیگران (۲۲) / فارسی عمومی از احمد غنی پور ملکشاه، و دیگران (۹) / فارسی عمومی از محمود فتوحی، و دیگران (۴) / معناگران صورت، صورتگران معنا از عباس قنبری عدیوی و احمد رحیم خانی (۲۰) / فارسی عمومی از ابراهیم قیصری و محمد دهقانی (۱۳) / فارسی عمومی از گروه مؤلفان دانشگاه پیام نور (۳) / فارسی عمومی از گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد (۲) / فارسی عمومی از مهدی ماحوزی (۷) / فارسی عمومی از امید مجد (۱۷) / فارسی عمومی از مهدی محبتی (۲۳) / فارسی همگانی از عبدالرضا مدرس زاده (۸) / فارسی مقدماتی از فرج الله موسوی و دیگران (۱۵) / از آفاق ادب فارسی از احمدرضا یلمه‌ها و دیگران (۲۹) / زبان و ادبیات فارسی از احمدرضا یلمه‌ها و دیگران (۱۱)

در این جامعه آماری کتاب‌هایی وجود دارند که تقریباً به طور کامل به سرفصل فارسی عمومی وفادارند و کتاب‌هایی هم هستند که میزان انحراف آن‌ها از سرفصل بسیار زیاد است. این دسته از کتاب‌ها بیشتر جنگ‌هایی آشفته از متون نظم و نثرند که بدون قاعده مشخص و بدون توجه به سرفصل مورد بحث تدوین شده‌اند. طبیعی است که میزان بهره‌گیری این کتاب‌ها از مباحث نگارشی در حد صفر است و وظیفه رعایت این بخش از سرفصل بر عهده مدرس فارسی است.

برای فهم بهتر مطلب و برای این که بتوان موضوع مورد بحث را در کتاب‌های سی گانه منتخب پیگیری کرد بر اساس کدهایی که در بالا به کتاب‌ها داده شد جدول زیر ارائه می‌شود:

جدول ۱- نحوه رعایت سرفصل (بخش آیین نگارش) در سی کتاب منتخب فارسی عمومی

شيوه نويستگي	خلاصه نويسي	گزارش نويسي	يادداشت برداري	نشانه گذاري	املاي كلمات	شيوه نويستگي	كد	شيوه نويستگي	خلاصه نويسي	گزارش نويسي	يادداشت برداري	نشانه گذاري	املاي كلمات	شيوه نويستگي	كد
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۰	۰	۰	۰	۰	●	۰	۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
●	●	●	●	●	●	۰	۱۸	۰	۰	●	۰	۰	۰	۰	۳
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۹	۰	۰	۰	۰	●	●	۰	۴
۰	۰	۰	۰	●	۰	۰	۲۰	۰	●	۰	۰	۰	●	۰	۵
●	●	●	●	●	۰	۰	۲۱	۰	۰	●	۰	●	●	۰	۶
۰	۰	۰	۰	●	۰	۰	۲۲	●	●	●	●	●	●	●	۷
۰	۰	●	۰	●	۰	۰	۲۳	۰	۰	۰	۰	۰	●	۰	۸
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۹
۰	۰	●	۰	●	۰	۰	۲۵	۰	۰	۰	۰	●	●	۰	۱۰
●	●	●	●	●	●	●	۲۶	۰	۰	۰	۰	۰	●	۰	۱۱
۰	۰	۰	۰	●	۰	۰	۲۷	۰	●	۰	۰	۰	●	۰	۱۲
۰	۰	۰	۰	●	●	۰	۲۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳
۰	۰	۰	۰	۰	●	۰	۲۹	●	●	●	●	●	●	●	۱۴
۰	۰	●	۰	۰	●	۰	۳۰	۰	۰	●	۰	●	۰	۰	۱۵

در بررسی موضوع نحوه رعایت سرفصل (بخش آیین نگارش) در سی کتاب منتخب فارسی عمومی مشخص شد که بیشترین توجه با ۱۷ مورد (۵۶/۷ درصد متون منتخب) به مبحث شیوه املاي كلمات و کمترین توجه با ۴ مورد (۱۳/۳ درصد متون منتخب) به شیوه نویسنده‌گی بوده است. سایر موارد به ترتیب؛ مبحث نشانه‌گذاری با ۱۵ مورد (۵۰ درصد متون منتخب)، یادداشت برداری با ۱۱ مورد (۳۶/۷ درصد متون منتخب)، گزارش نویسی با ۱۱ مورد (۳۶/۷ درصد متون منتخب) و خلاصه نویسی با ۷ مورد (۲۳/۳ درصد متون منتخب) طرف توجه مؤلفان کتب فارسی عمومی دانشگاهی بوده است.

پ) صورت بجای محتوا

در آیین نگارش فارسی، شناخت واژه و رعایت املاي درست کلمه از مباحث اولیه و بنیادین آموزش است. «در نظام‌های آموزش و پرورش کشورهای مختلف کمتر دیده شده که در برنامه‌های آموزشی به توسعه مهارت‌های گفتاری توجه شود، بلکه این برنامه‌ها بیشتر بر آموزش مهارت‌های خواندن و نوشتن تمرکز داشته‌اند. همین امر سبب شده الگوهای نوشتار مرجعی برای درستی یا نادرستی گفتار نیز به حساب آید و تأثیر فراوانی برای گفتار داشته باشد. هاگن معتقد است که نمی‌توان گفت نوشتار به تنهایی قادر است هنجارهای جدیدی برای گفتار ایجاد کند ولی می‌توان تصور کرد که هنجارهای جدید گفتار ترکیبی از گفتار و نوشتار است» (سارلی، ۱۳۸۷: ۱۳۴-۱۳۳). با نگاهی به مقدمه لغت نامه دهخدا و مباحث زبانی-واژگانی و نیز مقالات و خطابه‌های متعددی که نویسندگان و استادان زبان شناس وقت در آنجا منتشر کرده‌اند می‌توان به اهمیت موضوع درست نویسی در زبان فارسی و رعایت شیوه‌های رسم الخط فارسی پی برد. هرچند شیوه‌های رسم الخط فارسی در ادوار گوناگون تاریخی دستخوش تحولات و متأثر از نظریات صاحبان فن بوده اما در زمینه اصول بنیادین هنوز توافقات اولیه پابرجاست. رعایت این اصول بنیادین از اهم وظایف نظام‌های آموزشی است.

در کتاب‌های منتخب فارسی عمومی اهتمام بسیاری به آموزش املاي کلمات دیده می‌شود. این رویکرد که بس صورت گرایانه نیز هست دلایلی دارد که از آن میان می‌توان به این موارد اشاره کرد؛

۱. ضعف عمومی دانشجویان در نوشتن صورت صحیح کلمات
۲. اختلاف شیوه‌های رسم الخطی متداول در جامعه به طوری که هر سازمان و نهادی برای خود شیوه‌ای جدا اتخاذ کرده است.
۳. فقدان روحیه انتقادی و نگرش تحلیلی که برخاسته از نوع آموزش و تحصیل در پایه‌های تحصیلی پیش از دانشگاه است.
۴. ساده‌تر بودن تدریس مبحث املاي کلمات
۵. وجود الگوها و دستورالعمل‌های مشخص برای نگارش املاي صحیح (نظیر شیوه نامه فرهنگستان).

۶. ساده‌تر بودن فراگیری مباحث املائی و امکان سپردن آن‌ها به حافظه
 ۷. نیاز به تمرین و تکرار کمتر در مقایسه با سایر موارد نگارشی
- در بررسی متون سی گانه منتخب مشخص شد که فقط در چهار کتاب به شیوه‌های نویسندگی، تعاریف و اصول نویسندگی و مباحث مرتبط اشاره شده است. این موضوع نشان می‌دهد که مؤلفان کتاب‌های فارسی عمومی تمایل چندانی به ارائه این مبحث نداشته‌اند. شاید بتوان دلایل زیر را برای این معضل اقامه کرد:
۱. فقدان نگرش تحلیلی و روحیه انتقادی در بین اغلب دانشجویان
 ۲. عدم آشنایی نسل جدید با شاهکارهای نویسندگی ایرانی و خارجی
 ۳. وجود نظریه‌های مختلف و گاه متعارض در خصوص نویسندگی و نوشتن
 ۴. غلبه نگرش تجاری بر دیدگاه‌های آکادمیک در تألیف کتاب
 ۵. عدم تمایل (یا توانایی) بسیاری از مدرسان به ارائه مباحث این بخش.
- در مجموع این مبحث که از مباحث کلیدی و بسیار مهم در امر نگارش به شمار می‌رود در بیشتر کتاب‌های تألیفی فارسی عمومی مغفول مانده است.

ت) جمع بندی

در گزینشی که از بین کتاب‌های فارسی عمومی دانشگاهی صورت گرفت و با تورقی ساده می‌توان دریافت که رعایت همه جانبه سرفصل فقط در کمتر از ده درصد از این کتاب‌ها به چشم می‌خورد. در مورد رعایت همه جوانب سرفصل نگارنده در تحقیق جدا این موضوع را کاویده است. در حوزه نگارش و آموزش نوشتن نیز بی میلی نهادینه شده‌ای در بین جامعه دانشگاهی کشور اعم از استاد و دانشجو دیده می‌شود. دور باطلی که محصول بی میلی طرفین به آموزاندن و آموختن است همواره در حال تکرار است و به نظر می‌رسد جامعه آکادمیک کشور باید در این زمینه چاره‌ای بیندیشد. بیماری نوشتن به شکلی ناهنجار گریبان نظام آموزشی ما را گرفته است و همه از سختی آن می‌نالند. «علی رغم سختی طبیعی نوشتن نه در مدرسه و دبیرستان و نه در دانشگاه توجهی به آموزش نگارش به فارسی و به هیچ زبان دیگری نشده بود. زنگ انشا در مدارس زنگ تفریح بود. اگر هوا آفتابی بود دانش آموزان ورزش می‌کردند و اگر نبود این زنگ به لطفه گویی

می‌گذشت. در دانشگاه نیز درسی وجود ندارد که چگونه نوشتن را بیاموزد. چگونه تحقیق کردن را یاد می‌دهند اما بیان نمی‌کنند که چگونه آموخته‌هایمان را سامان ببخشیم و جمله به جمله، پاراگراف به پاراگراف به بند بکشیم» (سلطانی، ۱۳۹۰: ۱۶).

نتیجه

در این تحقیق به صورت مجمل و با بررسی سی کتاب فارسی عمومی دانشگاهی که در بازه زمانی ۱۳۷۰ تا ۱۳۷۶ منتشر شده بودند موضوع اهتمام به آموزش نگارش فارسی و رعایت سرفصل مورد بررسی قرار گرفت و نتایج زیر حاصل شد؛

۱. در تعداد کمی از این کتاب‌ها (حدود ده درصد) به کلیه مسائل آموزشی مندرج در سرفصل فارسی عمومی توجه شده بود.
۲. اغلب کتاب‌ها از زیر بار آموزش مفاهیم نگارش فارسی به طور کامل یا نسبی گریخته بودند.
۳. آموزش شیوه نویسندگی و بحث در ویژگی‌های نوشته خوب و نیز بحث در خصوص نویسندگان موفق فقط در چهار کتاب وجود داشت.
۴. بیشترین موضوع نگارشی که در هفده کتاب از مجموع سی کتاب مورد بررسی رعایت شده بود مسئله شیوه املاي کلمات بود که حکایت از رویکردی لغت محور و صورت گرایانه دارد.
۵. سه کتاب ادب و نگارش فارسی از حسن احمدی گیوی، از پيله تا پروانه از حمیدرضا جدیدی و فارسی عمومی از مهدی ماحوزی در زمینه اهتمام به رعایت سرفصل و علی‌الخصوص اهتمام به موضوع نگارش فارسی بهترین منابع بودند.

منابع

۱. احمدی گیوی، حسن. (۱۳۷۹). ادب و نگارش فارسی. ج ۹. تهران: قطره.
۲. احمدی گیوی، حسن و دیگران. (۱۳۸۶). زبان و نگارش فارسی. ج ۲۶. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳. آذر، امیراسماعیل و دیگران. (۱۳۸۷). فارسی عمومی. ج ۲. تهران: سخن.
۴. ارژنگ، غلامرضا. (۱۳۷۲). فارسی عمومی ۱. چاپ. دانشگاه پیام نور.
۵. اشرف‌زاده، رضا. (۱۳۸۳). فارسی عمومی. ج ۶. تهران: اساطیر.
۶. الهام‌بخش، سید محمود. (۱۳۸۴). گلگشت ادب. ج ۲. یزد: سروش مهر.
۷. تجلیل، جلیل و دیگران. (۱۳۸۵). برگزیده‌ی متون ادب فارسی. ج ۲۱. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
۸. جدیدی، حمیدرضا. (۱۳۸۵). از پبله تا پروانه ۲. ج ۲. تهران: حفیظ.
۹. چترایی، مهرداد. (۱۳۸۳). زبان و ادبیات فارسی. اصفهان: پارسا.
۱۰. جدیدی، خلیل و دیگران. (۱۳۸۱). فارسی عمومی. تبریز: هما.
۱۱. دامادی، سید محمد. (۱۳۸۴). فارسی عمومی. ج ۴. تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
۱۲. ذوالفقاری، حسن و دیگران. (۱۳۸۰). زبان و ادبیات فارسی. ج ۹. تهران: چشمه.
۱۳. راشد محصل، محمدرضا و دیگران. (۱۳۸۵). فارسی عمومی. ج ۳. مشهد: چاپ دانشگاه فردوسی.
۱۴. سارلی، ناصرقلی. (۱۳۸۷). زبان فارسی معیار. تهران: هرمس.
۱۵. سلطانی، علی اصغر. (۱۳۹۰). اصول و روش نگارش دانشگاهی. قم: دانشگاه مفید.
۱۶. صیاد کود، اکبر و دیگران. (۱۳۸۶). سخن شیرین پارسی. ج ۱۰. تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۱۷. طاهری مبارکه، غلام محمد. (۱۳۸۲). زبان و ادبیات فارسی. ج ۴. اصفهان: علوم و فنون.
۱۸. طغیانی، اسحاق و دیگری (۱۳۸۸). گزیده سخن پارسی. ج ۳. اصفهان: ارغوان.
۱۹. عبدی، غضنفر و دیگران. (۱۳۸۸). در گلستان ادب فارسی. ج ۳. اصفهان: دانا.
۲۰. غنی‌پور ملک‌شاه، احمد و ابراهیم تبار، ابراهیم. (۱۳۸۴). فارسی عمومی. ج ۲. بابل: راز دانش.
۲۱. فتوحی، محمود و غلام، محمد. (۱۳۸۵). فارسی عمومی. ج ۱۴. تهران: سخن.
۲۲. فنبری عدیوی. عباس و رحیم خانی، احمد، (۱۳۸۴). معناگران صورت. صورتگران معنا. شهرکرد: مرید.
۲۳. قیصری، ابراهیم و دهقانی، محمد. (۱۳۸۱). فارسی عمومی. تهران: قرائن.
۲۴. گروه مؤلفان دانشگاه پیام نور. (۱۳۸۳). فارسی عمومی. ج ۱۹. دانشگاه پیام نور.
۲۵. گروه زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی - واحد شهرکرد. (۱۳۸۵). شهرکرد: کیمیا.
۲۶. ماحوزی، مهدی. (۱۳۷۶). فارسی عمومی. ج ۲. تهران: اساطیر.

۲۷. مجده، امید. (۱۳۸۸) فارسی عمومی. ج ۶. تهران: کاج.
۲۸. محبتی، مهدی. (۱۳۸۴) فارسی عمومی. ج ۲. تهران: سخن.
۲۹. مدرس زاده، عبدالرضا. (۱۳۸۵) فارسی همگانی. ج سوم. مطبوعات دینی قم.
۳۰. موحد، ضیاء. (۱۳۸۸). البته واضح و مبهرن است که... ج ۲. تهران: نیلوفر.
۳۱. موسوی، فرج‌الله و دیگری. (۱۳۸۳). فارسی مقدماتی. زوار، تهران.
۳۲. یلمه‌ها، احمدرضا و دیگری. (۱۳۸۶) از آفاق ادب فارسی. مانا. اصفهان.
۳۳. یلمه‌ها، احمدرضا و دیگری. (۱۳۸۵) زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه آزاد اسلامی - واحد نجف‌آباد.

* این مقاله مستخرج از طرح پژوهشی "آسیب شناسی تألیف فارسی عمومی دانشگاهی" است که با حمایت مادی و معنوی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرکرد و به استناد مصوبه نهایی مورخ ۱۳۹۲/۱۲/۱۲ به انجام رسید.